

Marosi Lajos

Viszockij hatvanöt éves lenne, de nem anyyi

Aki belelapoz a frissen megjelent emlékkönyvbe, megítélheti. A szokványos számítás szerint, aki 1938. január 25-én született, az most töltené be... De Vlagyimir Viszockij esetében szinte semmi nem szokványos. Nagy tehetség bontakozott ki egy tehetéstől felfő világban, ezért írt hétszáz dalt, ezért állt meg a szíve többször, mint másoknak (utoljára 42 éves korában), ezért dobogtatja meg milliók szívét ma is, hazáján kívül is. De nem szokványos kedvelőinek, kutatóinak, fordítóinak az a köre sem, amely ezt a százhusz oldalas könyvet elkészítette. Egymás munkáját jól ismerő, tisztelő emberek ők huszonegyen.

A könyv szerkesztője, az alapvető tanulmány szerzője és a versrészletek nagyobb részének fordítója Viczai Péter. *Viszockijról* című terjedelmesebb írásában először részletesen ismerteti a színész-költő-énekes életrajzát. Az önmagában is élményt jelentő leírás olyan kulcsfontosságú részleteket tartalmaz, amelyek ismerete nélkül a versek olvasója vagy fordítója tévútra juthat. Vegyük például a Bolsoj Karetnij című dalt, amely sokak számára az első találkozás Viszockijjal. A magyar olvasó - nem ismervén a címadó moszkvai utcát - azt gondolhatja, hogy budapesti analógiára bukkant: nálunk a Gyorskocsi utcában van olyan intézmény, ahol a vagány fiúkkal foglalkoznak. A versbéli főhős ifjú élete tele volt bajjal, fegyvert rejtegetett, és most éppen nem tartózkodik abban a bizonyos utcában. Kész a téves interpretáció. Szerencsés esetben emberünk az Emlékkönyvet olvasva rádöbben, hogy Viszockij a Bolsoj Karetnijon lakott, ott járt iskolába, és életre szóló szép emlékek főzték oda. Ettől a vers sorai új értelmet nyernek. Viczai a továbbiakban átfogó képet ad Viszockij művészetéről, első sorban dalairól és azok hatásáról. Többek között a *Nem szeretem* című, saját fordítású verssel jellemzi V. V. költészetét:

Nem szeretem, ha szavam vágják félbe,
Vagy teljesen elnémitják torkom,
Nem szeretem, mikor hátulról mellbe,
De azt sem, ha szemből lönek agyon.

Győlölöm a pletykák összes formáját,
A kételyt, a méltóság tüskéit,
Vagy ha a dolgok visszáját mutatják.
Vagy vasat üvegen húznak végig.

Nem szeretem a gögös biztosságot,
Akkor inkább a bizonytalanság,
Bosszant, hogy a becsület megváltozott,
Mely nem más, mint rágalom és gázság.

Mikor látom a sok kisiklott sorsot,
Szánalmat nem érzek, mert utálok -
Mind az erőszakot és gyávaságot,
Egyedül Jézus Krisztust sajnálok.

Győlölöm magam, mikor gyáva vagyok,
Bosszant, ha ártatlanokat ütnek,
Nem szeretem, ha lelkeembe taposnak,
Még kevésbé, mikor beleköpnék!

Győlölöm a színteret, az arénát -
Hol az igaz is értékét veszti,
És bármivé változzon is a világ,
Mindezt sosem fogom megszeretni.

A dolgozat - és az egész könyv - értéke többek között, hogy a tárgyismerettel a személyes élmény, sőt sokak élménye ötvöződik. „Tudományos kutatásaim során - írja -, amelyeket elsősorban magyar egyetemi és főiskolai bölcsészhallgatók körében több éven keresztül végeztem és jelenleg is folytatok, kiderült, hogy a mai fiataloknak ugyancsak imponál Viszockij költészete, gondolkodásmódja. ...Mindenkinek valami más tetszett meg Viszockijban, de ... szinte senki nem volt közömbös a művei iránt.”

Majoros Pál írásában (*Viszockij a magyar kulturális események tükrében*) a Taganka Színház itthoni vendégszerepléséről, a Hamlet fogadtatásáról van szó, majd a szellemi és érzelmi visszhangról: magyar szerzők, fordítók, előadóművészek, valamint irodalomtanárok és hallgatóik tevékenységéről. A szerző megadja a Viszockij-koncerteket tartalmazó lemezal-

bumok címét. (A gondos forrásmegjelölés egyébként az egész kötetet jellemzi.)

Nyusztay László hozzászólása (Viszockij, *a változások előfutára*) olyan témát vetett fel, amelyről szívesen olvastam volna még többet: a költő nyelvi játékeit, az argó, a szleng alkalmazását, a ragozási „csavarásokat”, a helyesírási normák eltorzítását mint a különbözni vágyás és a hivatalos magatartással való szembenállás megnyilvánulásait. Csupa olyan dolog, ami külföldiek számára nem könnyíti meg a művek megértését. „Amíg nem ismertem a Viszockij-dalokat, azt hittem, hogy tizenhat éven át tartó orosz tanulmányaim elegendő tudással láttak el ahhoz, hogy ezen a nyelven bármit megértek. Viszockijnak sikerült bebizonyítania az ellenkezőjét” - vallja be. A szerző utal a dalok zenei sajátosságaira is, találón jellemzi ezeket.

Gönczöl Lászlóné és Viczai Péter bátor vállalkozásba kezdett *Az orosz nép Vlagyimir Viszockij költészetének tükrében* című dolgozatával, már csak a terjedelmi korlátok miatt is. Ha az Emlékkönyv rövid írásainak az a funkciója, hogy rámutassanak a kutatási irányokra, a téma gazdagságára, hogy ízelítőt adjanak az archívumokban, könyvtárakban és hallgatói közösségekben folyó munka eredményeiből, akkor üdvözlöm e téma fölvetését. A könyv egyik legígéretebb és legfontosabb fejezete ez, mely túlmutat az irodalmi jelentőségen. A szerzők Jevtusenkóra hivatkoznak, aki szerint Viszockij „ízig-vérig orosz ember volt, igazi orosz jellem”, ezért művei híven tükrözik népének gondolkodásmódját, viselkedési szokásait, az orosz lélek megnyilvánulásait. Jevtusenkónak igaza van. De azért mégis felmerül itt néhány kérdés. Vannak-e egy népnek jellemvonásai? Különböznek-e ezek a nyelvtől, a mindennapjaitól, az ünnepeitől? Nem zárható ki a megközelítés, hogy jellemvonásaik az egyéneknek vannak, az pedig már szociológiai feladat, hogy meghatározzuk, milyen arányban fordulnak elő az egyes vonások hordozói a népességben belül. Én remélem, hogy a két szerző által feltett kérdésre adható irodalmi válasz. A jelen írásban azonban inkább kutatók, történészek véleményére és klasszikus orosz írókra támaszkodnak, s csak kismértékben Viszockijra. A konkrétan felsorolt tulajdonságok közül néhányal egyetérték (ilyen az ellentmondásosság, a nemzeti - nagyhatalmi? - büszkeség, a segítő-

készség, a jóságosság, a közvetlenség), másokkal pedig nem (ilyen a brutális kegyetlenség, az örült munkaszeretet, a lustaság, hanyagság). A versek szereplői típusok, jól megírt, az orosz társadalomban reálisan létezett vagy létező emberek csoportjait képviselik, de aligha az orosz népet. Megpróbálok Viszockij-versekre alapozva megnevezni néhány talán jellegzetesen orosz tulajdonságot. (Bár lehet, hogy nem is egy-egy vonás, hanem ezek aránya jellemzi a népet.) Büszkeség, nagyságtudat, egyszerűség, szívósság, hiszékenység, tekintélytisztelet, közvetlenség, érzelmesség, összetartozás, közösségiség, a nemek közötti viszonyban nagyfokú szemérmesség, az alkoholhoz való sajátos viszony, türelem, szolidaritás, hőskultusz. A barátságot külön említem, mert ez a szóban forgó cikkben is nagy hangsúlyt kap. „Viszockij... a legdrágább kincsnek a világon a barátságot tartotta. A szerelmi, házastársi kapcsolatnál is többre becsülte az igaz baráti viszonyt” - írják a szerzők. A kötetben egy visszaemlékező, Lilija Vohmina tanúsítja, aki személyesen ismerte a költőt: „Vologya nagyon rendes ember volt, igaz barát, aki tisztelte az embereket és élete végéig hő maradt barátaihoz” (Viszockij, *az élő legenda*). Ezek után meglepő Gönczölné és Viczai magyarázata, hogy az egykori Szovjetunióban az érvényesüléshez, de még a kurrens áruk beszerzéséhez is barátokra volt szükség. Ez igaz, de erre ott voltak a prijatyelek vagy a znakomijok! - Viszszaterek a nyelvre, mert ez kétségtelenül közös az egy nemzethez tartozókban. (Még a más rétegnyelvet beszélőkben is.) A nyelv szemlélete, alapszókinccse, de akár az embereknek az anyanyelvhez és a más nyelvekhez való viszonya is jellemzi a nemzeteket. Jó példát hoznak a szerzők a nyelvi kedvességre: a tárgyakat is becéző szavak sokaságát. Másik példájuk a pohárköszöntő. Nekem úgy tűnik, hogy ebben a tősztkultuszban és -műfajban egyrészt jelen van a bensőséges és a patetikus iránti hajlam, másrészt az önigazolás szándéka, hogy nem csak úgy iszunk, minden alap nélkül. A cikkben felvetett problémakört érdemes tovább tanulmányozni.

Görcsné Muzsai Viktória *In memoriam V. Viszockij: avagy egy legenda utóélete* c. írását azzal a megfigyeléssel indítja, hogy a mai középiskolások nagyon keveset tudnak Oroszországról. Amit mégis, az

így vagy úgy, de sematikus. A sajtóhírek szenzációhajászak. Ezzel szemben „Viszockij dalai a valóságos, hús-vér emberek dalai. Az erős, a fáradt, a bátor, a jó embereké. Így folytatódik az élet, a közös sors, az emberiség közös ügye. Így öröklődnek apáról fiúra a legfontosabb gondolatok, tapasztalatok.” A cikk bemutatja az Észak-dunántúli Régió Orosztanári Egyesületének (ÉDROTE) sokrétű tevékenységét, amellyel Viszockij hírét és dalait eljuttatja a magyar fiatalok egy bizonyos részéhez. Így ír a közös tervekről: „Esetleg az egyesület keretein túllépve az irodalom, a történelem, a művészet iránt fogékony diákokat, a témára érzékeny magyar és történelem vagy más szakos általános és középiskolai tanárokat megszólítva folytatjuk a megkezdett munkát.”

Lovass Ildikó *Zsenik kortársa lehettem* címmel írt megnyerően személyes hangú visszaemlékezést két nagy színészről: egy oroszról és egy magyarról. Az olvasó már tudja, hogy a Taganka színház Budapesten is előadta a Hamletet. Mégis érdemes idézni Lovass Ildikó élményét: „Már a nagyon modernül hangzó Paszternák-fordítás is meglepett, semmi klasszikus porosság, frissen, modern trikóban, újszerű volt minden. S ahogy az a gitáros kis férfi, fekete öltözékben, rekedt hangon énekelt, ahogy az egyetlen díszlet, az élő, hatalmas függönymonstrum mozgott, bennünk akadt a lélegzet, úgy figyeltünk. Így csak Latinovits hatott ránk, ... mondták sokan a szünetben.” De Latinovits Zoltán akkor már nem élt, 1976-ot mutatott a naptár.

Lovass Gyöngyvér „későn született”, nem láthatta a színpadon egyiküket sem, de Viszockij hangfelvételeinek hatására tanult meg oroszul. *Mielőtt csillag lett* című írásában beszámol az első magyar, Viszockijra emlékező monodrámáról, bőven idézve azokból a dalokból, amelyeket erre az előadásra írtak magyar szerzők. Részlet a *Befejezetlen requiem c.* dalból: Szétrobbant szívvel, mozdulatlan, / itt vagyok köztek, és hallgatók. / Gyertek, gyertek, lehet örülni, / nézzétek, szép halott vagyok. (Siposhegyi Péter verse.) A másik jelentős magyar nyelvű produkció: Hobo Földes László saját fordításában éneklő V. V. dalait. Ezek egyszerre vologyasok és hobósok. Hobo Viszockij-műsoráról külön írást is tartalmaz az *Emlékkönyv*, Varga Mihály tollából (*Éljenek a szabadok!* - *Hobo szellemidézései* címmel. A másik két megidézett: József Attila és Jim Morrison.) Kár, hogy

Hobo Viszockij-fordításaiból csak izelítőt kapunk.

Bazsó Zoltán részleteket ismertet *Vlagyimir Tucsinsz Mészáros Márta filmrendezővel készített interjújából*. Az Oroszországot jól ismerő rendező nemcsak személyes ismerőse volt előbb Marinának, majd Vologyanak, hanem Mészáros filmje volt az egyetlen, amelyben ők ketten együtt játszottak. A közös epizód létrejöttének körülményei jellemzőek Vladyra és Viszockijra, kettejük kapcsolatára. A történet olvasása olyan élményt nyújt, mintha filmet nézne az ember.

Cs. Jónás Erzsébet *Viszockijtól Hobóig és tovább...* című írása azt a jelenséget veszi szemügyre, hogy a különböző korosztályhoz tartozó olvasók saját társadalmi tapasztalatuk különbözősége miatt eltérően értelmezik a dalokat. „Viszockij ma a fiatal magyar közönség körében nem a politikai kiszolgáltatottság élettérzésére válaszol, hanem azokra a lelki, fizikai próbatételekre, amelyek sajnos már nem csak hírből ismerősek az új nemzedékeknek. A drogra, az italra, a hajléktalanságra, a munkanélküliségre kárhoztatottaknak segít élni, valamint a város forgatagában is magányosan tévelygők kérdéseire segít választ adni dalaival.” Ezzel egyetérthetünk egy olyan közegre vonatkoztatva, ahol a dalokat ismerik és értik. A magyarországi hatást nagyban korlátozza, hogy kevés verset fordítottak le magyarra. A szerző nem tehet mást, mint hogy fordítók munkáit hasonlítja egymáshoz. Csakhogy így öszemesódik két dolog: az eltérő fordítás és az azonos fordításon alapuló eltérő értelmezés problémája. A vers címe, amelynek két fordítását a tanulmány szerzője bemutatja: Búcsú a hegyektől. Az egyik változat „a 80-as-90-es évek élményein érlelődött”, a másik „napjainkban született”, a harmadikat e sorok írója teszi hozzá. (Itt csak a refrénnek jut hely.)

A nyersfordítás:

*Úgyhogy hagyjátok a felesleges vitákat!
Én magamnak már mindent bebizonyítottam -
A hegyeknél jobbak csak a hegyek lehetnek,
Amelyeken még nem jártam (vagy: nem jártál).*

Az egyik műfordítás:

*Minden balga vitát elvethetünk,
Hisz imaként vezesse életed,
Nem találhat hegynél szebbet szívünk,
Csak győzöttnél még messzibb bérceket.*

A másik műfordítás:

*Hagyd a béna vitát, szava túl sok!
Bizonyos vagyok én afelől,
Nincs a csúcsoknál jobb, csak a csúcsok,
Sosem-járt utakon, legelől.*

A harmadik műfordítás:

*Félre az értelmetlen vitákkal,
Hisz igaz és mindennél szentebb,
Hogy a megmászott kedves hegycsúcsnál -
Csakis a megmászatlan, mely szebb.*

Nem vitatom, hogy más korban másra rezonál az olvasó lelke, de az azonos korszakban, hasonló körülmények között született fordítások is különböznek egymástól, mert a fordítók személyiségének, sosem azonos szókinccsének, stílusának hatását nehéz kiküszöbölni. A felhozott példában valószínűleg több hatás működött egyidejűleg. Mindenesetre az összehasonlító elemzéseknek ezt a típusát hasznosnak tartom.

Szabó Imre *Viszockij ve-lünk él* c. cikkében elmondja, miért alakult meg az ÉDROTE, milyen szerteága-zó tevékenységet folytat, mit tesz az orosz nyelv tanítása és az orosz kultúra népszerűsítése ügyében. Az egyesület felvállalta a Szovjetunió „rettegve szeretett” dalnokának népszerűsítését is.

Katus Elvira és Viczai Péter *egyetemi és főiskolai hallgatók Vizsokij költészetéről* szóló dolgozatait mutatják be: Barabás Juditét, aki V. V. költészetének beszélt nyelvi sajátosságairól értekezett (s amelynek fontos gondolata, hogy V. költészetében a zsargon is drágakövé válik), Barna Gáborét, aki *Vizsokij és Morrison életfilozófiáját* is feldolgozta, valamint Rakovics Róbertét, aki *Vallásos témák Vizsokij költészetében* címmel készítette el szakdolgozatát. A két utóbbi írásból részletet közöl az Emlékkönyv. A vallásos téma felkutatása nagy vállalkozás, amelynek eredmé-

nyeit nem tudom megítélni, de két félmondata mellett nem mehetek el szó nélkül. „Az idő előrehaladtával ... V. költészetében egyfajta lelki fejlődés, ... Istenhez való közeledés figyelhető meg” — írja a szerző. Félő, hogy egy bizonyos eredmény reménye árt a kutatói objektivitásnak. A másik gondolat: „Ezeket a verseket V. az egyetemes emberi (keresztény) értékeknek szentelte.” Ugye itt nincs szó az egyetemes emberi és a keresztény azonosságáról? - Rakovicsnak *Árva dalok* címmel még egy cikke szerepel a kötetben: arról, hogy a filmekhez írt dalok többsége miért maradt le a filmszalagról.

Bakonyi István és Viczai Natália arról ír, *Miért népszerű ma is Vizsokij*. A fő témák: élet-halál, háború-béke, szeretet-gyűlölet, igazság-igazságtalanság örök aktualitásúak - mutatnak rá a szerzők. A „mi lenne, ha ma is élne?” kérdésüket nem lehet a szokásos könnyedséggel történelmitlennek nevezni, mert elkerülve a fikció csábítását, (Radnai Péter volt moszkvai tévétudósítót idézve) sorolják, mi mindenről dalolhatna Vologya napjainkban.

Az Emlékkönyv két tudományos értekezés tömör bemutatásával zárul. Az ismertetés ismertetését elkerülendő, csak a diszsertációk címét írom ide. Az egyik magáért beszél, a másik talányos. Viczai Péter kandidátusi dolgozata: *A szerzői dal feldolgozása az orosz nyelvi foglalkozásokon a magyarországi filológusképzésben - Vizsokij műveinek alapján* (Bazsó Zoltán mutatja be).

Valerij Komarov egyetemi doktori dolgozata: *Gyötörnek az emlékek és furdal a lelkiismeret* (Haller László és Viczai Péter ismerteti).

Jó szívvel ajánlom, hogy lapozzanak bele - nem tudják letenni.

Az Emlékkönyvhöz hazánk két korábbi moszkvai nagykövete írt előszót, illetve utószót: Nanovszky György és Keskeny Ernő. A könyvet a Holdudvar Társulás adta ki Győrben, a budapesti Orosz Kulturális Központ és az ÉDROTE felkérésére.

